

Prof. dr hab. Andrzej Bałaban

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Szczeciński

Ocena dorobku naukowego oraz rozprawy habilitacyjnej dr Marty Kolendowskiej – Matejczuk, „Zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych (uregulowanych w kodeksie postępowania karnego) w świetle standardów konstytucyjnych. Rozważania systemowe. Warszawa 2018. Ss. 484. (Recenzent wydawniczy dr hab. Szymon Pawelec).

Obowiązująca ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym pozwala na dopuszczenie do postępowania habilitacyjnego osoby, która posiada stopień naukowy doktora oraz osiągnięcia naukowe uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową. Ustawa przewiduje też, że rozporządzenie wykonawcze może sprecyzować wymagania naukowe, a ponadto formułować kryteria do oceny współpracy międzynarodowej, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz uzyskanych nagród (choć nie formułuje ich nawet wstępnie ustawa jako akt legitymujący treść rozporządzenia). Odesłanie do ustawy formułuje więc w istocie kilka nowych wymogów wynikających z tego aktu. Samo rozporządzenie wybiega poza ustawę (co jest działaniem niekonstytucyjnym) formułując np. dyskusyjny wymóg pełnienia roli promotora pomocniczego w przewodach doktorskich, na co Kandydat nie ma wpływu i często obiektywnych szans.

Habilitantka ukończyła studia prawnicze na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego w roku 2002. W latach 2003 – 2008 odbyła studia doktoranckie w Instytucie Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego na Wydziale Studiów Międzynarodowych. Tamże w roku 2008 otrzymała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce na podstawie rozprawy doktorskiej „Europejski Trybunał Praw Człowieka a polski system

wymiaru sprawiedliwości". Zdała też egzamin adwokacki w Rzeszowie w roku 2006 co potwierdza ciągłość jej kontaktu po studiach ze sferą prawa.

W chwili obecnej Kandydatka jest profesjonalnym prawnikiem jako adiunkt w Katedrze Prawa Międzynarodowego „Uczelni Łazarskiego” oraz pracując (od roku 2007) w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich na stanowisku kierowniczym.

W ramach przedłożonych do oceny osiągnięć naukowych, które wypełnić mają ustawowe wymogi „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny naukowej” i wykazać „istotną aktywność naukową” Kandydatka przedstawiła dwie monografie, z których jedną wskazała jako podstawowe osiągnięcie naukowe, a ponadto 45 innych pozycji opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora.

Osiągnięcia naukowe

Prace poza monograficzne

Poza monograficzne publikacje Habilitantki to 9 opracowań w pracach zbiorowych, 21 artykułów i 11 glos. Ponadto współredakcja 4 książek. Kandydatka w autoreferacie wskazuje, że trzonem jej zainteresowań naukowych jest prawo karne, zwłaszcza procesowe ale analizowane w kontekście standardów konstytucyjnych i międzynarodowych. To chwalebne poszerzenie pola badawczego, choć standardy konstytucyjne były przywoływane w badaniach prawniczych zawsze a standardy międzynarodowe nie mogą nie być stosowane dzisiaj, wobec bezpośredniego obowiązywania prawa międzynarodowego w krajowych porządkach prawnych. Dziś jest to raczej kwestia skali przywołania tych elementów systemu prawa i nauki prawa.

Zrealizowanie celu recenzyjnego przewidzianego ustawą nastąpi moim zdaniem skuteczniej poprzez analizę pól badawczych uprawianych przez Habilitantkę (w całej ich różnorodności), niż poprzez analizę zakresu dorobku, według (znacznie bardziej przypadkowego) stopnia wykorzystania poszczególnych kategorii publikacyjnych. Wszak możemy mieć do czynienia z glosą czy nawet recenzją zawierającą więcej „dorobku” i bardziej oryginalną w treści niż artykuł lub „współdział” w monografii.

Habilitantka na plan pierwszy wysunęła zagadnienia gwarancji procesowych uczestników postępowania karnego. Dotyczy ich monografia (247 stron) z 2013 roku (o której potem) oraz

15 innych obszernych publikacji, zamieszczanych w periodykach, cieszących się renomą naukową i gwarantujących wewnętrzny wymóg recenzyjny. Wśród nich szczególnie cenione Państwo i Prawo (2015 r.), Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny (2014), Orzecznictwo Sądów Polskich (2015 i 2016), Krakowskie Studia Międzynarodowe (2013). W ramach tej grupy publikacji Autorka zajmuje się zarówno klasycznymi zagadnieniami procedury karnej (prawo do obrony) jak i bieżącymi problemami legislacyjnymi i orzecznictwymi, z dużą wrażliwością na praktyczne ich aspekty.

Druga w kolejności problematyka badawcza wskazana przez Habilitantkę to zgodność z Konstytucją przepisów prawa karnego. W istocie tematyka ta zdaje się być pierwsza w dorobku Autorki bo doprowadziła ją do monografii habilitacyjnej, a poza tym zawarta jest w 19 (poza monografią) zróżnicowanych formach publikacyjnych. Wśród nich ważne miejsce zajmują, szczególnie cenione przez prawników glosy poświęcone orzecznictwu Trybunału Konstytucyjnego (7) i Sądu Najwyższego (2). Różnorodność tematyczna tej grupy publikacji jest warta podkreślenia, jako że poza tematyką klasyczną są to zagadnienia prawa autorskiego i praw pokrewnych, kodeksu spółek handlowych, prawa do informacji, działań antyterrorystycznych czy wykorzystania monitoringu wizyjnego. Wielotematyczna kompetencja habilitantki i jej wrażliwość na bieżące problemy społeczne w legislacji i stosowaniu prawa zasługują na szczególne uznanie.

Choć problematyka prawno-międzynarodowa i konstytucyjna występuje we wszystkich pracach Habilitantki niektóre z nich uznaje ona za na tyle odrębne, że wykazuje je w oddzielnej grupie III. To kilkadziesiąt stron druku (nie podano danych co do artykułu „Principle of non-discrimination...”). W tej grupie na oddzielną uwagę zasługuje podręcznik akademicki „Prawo materialne Unii Europejskiej...(stron 349), którego Pani Doktor jest redaktorką i współautorką (str. 15-56). Niestety nie aktualizowany i nie wznawiany.

Reasumując dorobek w postaci prac „niemonograficznych” trzeba go uznać za cenny z uwagi na różnorodność tematyczną, poziom naukowy (potwierdzany rangą wydawców), zróżnicowanie form publikacyjnych i solidność metodologiczną. Ma on niewątpliwie poziom habilitacyjny wyznaczony przez ustawę o stopniach i tytule naukowym i jest ważnym elementem całości dorobku.

Monografie

W grupie wydawnictw monograficznych przeprowadzić można pewną gradację rodzajów prac. Zaczniemy od tego, że duże studia w pracach zbiorowych wykraczają poza status publikacji typu „artykułu”, a takich w dorobku Kandydatki nie brakuje. W dziedzinie „monograficznej” sytuują się też redakcje prac książkowych z inicjatywą, koordynacją, ale też istotnym wkładem merytorycznym Autora w postaci wydzielonej części, które w dorobku Kandydatki znajdujemy 4 (3 w wydawnictwach pokonferencyjnych i 1 redakcja podręcznika). Autorka przedstawiła też, poza habilitacją, książkę „Konstytucyjne prawo do obrony w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich”. Wydana przez Biuro RPO w roku 2013, ma ona objętość 247 stron. Praca ta przed wydaniem była recenzowana aż przez 3 recenzentów. Publikacja jest efektem szczegółowej analizy rozmaitych typów wystąpień RPO do organów sądowych. Niezależnie od przytoczeń pism procesowych zawiera ich autorską analizę i w takim ujęciu staje się pracą cenną naukowo i w zastosowaniach praktycznych.

Kluczowe miejsce w dorobku Kandydatki pełni książka „Zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych...” o teoretycznym charakterze i znacznej objętości (484 strony). Autorka przekonująco prezentuje przesłanki wyboru tematu. Najogólniejszą z nich jest brak pełnego, książkowego opracowania problematyki postępowań incydentalnych. Być może stało się tak z powodu braku odpowiedniego klucza do kompleksowej oceny tego problemu. Habilitantka klucz ten znalazła poprzez spojrzenie z perspektywy konstytucyjnej. To trafne ujęcie. Oddzielna analiza postępowań incydentalnych może być podstawą oceny ich efektywności w konkretnych sprawach ale nie poprawności ich ogólnego modelu prawnego, który jak tego dowodzi Autorka, zawodzi w dwóch kluczowych kwestiach: 1.Obrony praw stron procesowych 2.Przestrzegania konstytucyjnego modelu postępowania procesowego, w sensie przestrzegania wymogów konstytucyjnego prawa do obrony z art.45 oraz standardów postępowania sformułowanych na gruncie art. 78 w zakresie zaskarżalności orzeczeń.

Specjalistom od procedur sądowych znane są regulacje konstytucyjne dotyczące działania sądów. Są one powszechnie powoływane, ale że się tak wyrażę „grzecznościowo” czy „ozdobnikowo”. Pozornie bowiem tak ogólne postanowienia nie mogą dać pełnego efektu wykładniczego prowadzącego do sformułowania, dalej idących, szczegółowych norm. W przypadku Habilitantki zapocentrował jej zawodowy punkt widzenia z pozycji Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, skąd widoczne są efekty wadliwych rozwiązań proceduralnych w praktycznym stosowaniu prawa. To przy okazji interwencji Rzecznika w kwestiach procesowych, a w szczególności składania wniosków do Trybunału Konstytucyjnego, organ ten pełni dwie doniosłe funkcje: 1.Inspirowania orzeczeń TK w

sprawach i w ujęciach bezpośrednio chroniących prawa podmiotowe obywateli 2. Korzystania z dalece rozwiniętej interpretacji norm konstytucyjnych w wykonaniu TK. Następuje tu swoiste koło zamknięte. Rozbudowywanie warstwy orzeczniczej, która stymuluje dalsze, jeszcze głębsze orzecznictwo oparte na własnych dokonaniach wykładniczych Trybunału. Habilitantka znająca te orzecznictwo wskazuje nawet w swej książce przypadki jego „zagalopowania”, prowadzące do rozbieżności w wyrokowaniu (uznając że ich źródłem są rozbieżne poglądy doktrynalne).

Teza badawcza monografii w najbardziej syntetycznej postaci sformułowana jest w autoreferacie: „Przyjęty przez ustawodawcę model zaskarżalności rozstrzygnięć incydentalnych uregulowany w Kodeksie postępowania karnego nie spełnia standardów konstytucyjnych i tym samym wymaga podjęcia stosownych działań legislacyjnych zmierzających do dostosowania tego modelu do wymogów wynikających z ustawy zasadniczej”. W samej tezie nie zawarto jeszcze jednego doniosłego i zasługującego na szczególnie wysoką ocenę celu badawczego wielokrotnie formułowanego w wielu częściach pracy, jakim jest ochrona praw człowieka i obywatela, we wszelkich postaciach postępowania sądowego. Często są one naruszane, nie tylko w spektakularny sposób poprzez naruszanie ich treści lecz „na uboczu”, w zakamarkach proceduralnych postępowań sądowych. A to dostrzec może tylko badacz dysponujący tak wszechstronnym podejściem do problemu, który pojawił się na styku kilku gałęzi prawa i procedur sądowych, jakim szcycić się może Dr Kolendowska –Matejczuk.

Habilitantka zmierza do osiągnięcia swego celu naukowego metodą dość określoną by dowieść swej kompetencji naukowej. W istocie mogłaby to zrobić w pracy o połowę mniej obszernej. Rozdział pierwszy pracy „ Rola Konstytucji w kształtowaniu modelu zaskarżalności rozstrzygnięć incydentalnych w procesie karnym” (str.21 – 108) zawiera między innymi analizę funkcji i celu procesu karnego (katalog reguł rzetelnego postępowania) w ogólności, a także ocenę roli Konstytucji w procesie karnym. Najobszerniej zreferowano tu cechy orzecznictwa TK istotne dla jego wpływu na proces karny, po prawdzie dość powszechnie znane, lecz tu ujęte w kontekście podstawowego problemu, któremu poświęcono monografię.

Szczególnie obszerną częścią monografii jest rozdział II „Prawo do sądu a zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych w świetle standardów konstytucyjnych”, o objętości 130 stron, traktujący o istocie i elementach tego prawa w kontekście postępowań incydentalnych. Więcej w nim kwestii ogólnych niż wywodu podstawowego jednakże bez szkody dla tezy

podstawowej. Habilitantka po prostu lubi problemy analizować od podstaw. Nie zabrakło tu ważnego wątku rozstrzygnięć proceduralnych przy udziale organów pozasądowych czy przesłanek dopuszczających ograniczenia prawa do sądu, a także problematyki sprawiedliwości proceduralnej. Najcenniejszy w tym rozdziale wydaje mi się omówienie zagadnienia standardów konstytucyjnych z art. 45 i 72 w konfrontacji ze stanem normatywnym (wykładniczym) prawa międzynarodowego, w zakresie rozstrzygnięć incydentalnych. Są to rozważania wystarczająco rozwinięte, na ponad 20 stronach pracy (str.219 – 241).

Rozdział III „Zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych w świetle art. 78 Konstytucji a zasada dwuinstancyjności postępowania” (str. 241 – 322) coraz bardziej przybliża do kluczowych elementów dowodzonej tezy badawczej i odpowiedzi na pytanie, które rozstrzygnięcia incydentalne podlegają lub powinny podlegać zaskarżeniu, w kontekście pytania o konstytutywne elementy modelu zaskarżalności oraz ograniczeń i wyjątków od stosowanych tu reguł zaskarżalności. Tu omówiono też problem definiowania pojęcia pierwszej instancji, użytego w art.78 Konstytucji. W odniesieniu do relacji treści art.78 i 176 Konstytucji dokonano trafnego rozróżnienia podstaw zaskarżalności od instancyjności w odniesieniu do rozstrzygnięć incydentalnych. Rozdział zamyka ocena krajowych standardów zaskarżalności z punktu widzenia kryteriów prawno- międzynarodowych, przesuując ich finalną ocenę do części końcowej pracy.

Rozdział IV książki (str. 323 – 451) ma szczególnie złożoną budowę. Składa się na nią końcowa, rozwinięta analiza modelu postępowania karnego, przyjętego w Kpk co do postępowań incydentalnych i jego konfrontacja ze standardami konstytucyjnymi dotyczącymi postępowania sądowego (str. 323 – 357). Następna część rozdziału ma nietypowy charakter. Jest to bowiem analiza 11 wyroków TK w sprawach dotyczących problemów braku zaskarżalności rozstrzygnięć incydentalnych (strony 357 – 429). Część ta mogłaby przyjąć postać oddzielnej publikacji opartej na materiale glosatorskim. Metodologicznie, zgromadzenie materiału analitycznego na końcu pracy nie wydaje się poprawne, jako że wcześniej był już wykorzystywany. Nietypowe jest także zamieszczenie w tym rozdziale wniosków de lege lata i postulatów de lege ferenda co do sposobu unormowania zaskarżalności rozstrzygnięć incydentalnych w kodeksie postępowania karnego (str.429 – 451). Powinny się one raczej znaleźć we „Wnioskach końcowych”. Obecnie to nieokreślone co do sensu „Zakończenie” (str. 451 – 458), bardzo skrótowe.

Wnioski zawarte w końcówce rozdziału IV i w Zakończeniu monografii są nader różnorodne, bogate, a zarazem przekonujące i kompleksowe. Adresowane są zarówno do organów sądowych jak i do Trybunał Konstytucyjnego, w trosce o spójność jego orzecznictwa w tym przedmiocie. Wobec złożoności problemu i potrzeby rozlicznych i szczegółowych jego korekt Habilitantka przygotowała zestaw postulatów do zastosowania przez ustawodawcę, mających usunąć niejednorodność modelu postępowania w sprawie rozstrzygnięć incydentalnych, która obecnie jest dopuszczalna na gruncie unormowań Kpk . Orzecznictwo TK wyraźnie wskazuje, że szybkość postępowania, często preferowana, nie może być argumentem wyłączającym zasadę zaskarżalności, ponieważ nie jest ona wartością konkurencyjną gdy w grę wchodzi ochrona praw jednostki, zwłaszcza w kategorii praw podstawowych.

Habilitantka przyznaje, że zbudowanie idealnego modelu zaskarżalności w odniesieniu do postępowań incydentalnych uregulowanych w Kpk nie jest łatwe i to z wielu powodów. Chodzi tu o szczególnie skomplikowany problem konfliktu wartości, występującego w dodatku w kontekście nader złożonego i rozproszonego charakteru postępowań incydentalnych. W tej sprawie Habilitantka proponuje szczegółowo umotywowany model zaskarżalności rozstrzygnięć, oparty na skatalogowanym w książce zestawie nienaruszalnych standardów konstytucyjnych, w połączeniu z rozwiązaniami mającymi zapewnić sprawny tok postępowania sądowego. Trud teoretyczny Autorki dał zatem nie tylko świetny efekt analityczny ale także zestaw nielatwych propozycji praktycznych, możliwych (i koniecznych) do przekształcenia w rozwiązania legislacyjne. Możemy tu mówić, w kontekście wymogów ustawy o stopniach i tytule naukowym o niewątpliwym, i to swoiście podwójnym w aspekcie efektywności, i dodatkowym, znacznym wkładzie w rozwój dyscypliny naukowej nauk prawnych.

Współpraca międzynarodowa

Zgodnie z art. ustawy o stopniach i tytule naukowym współpraca międzynarodowa jest głównym, drugim w kolejności, niezbędnym elementem osiągnięć naukowych Habilitanta, mających stanowić znaczny wkład w rozwój dziedziny nauki. Kandydatka nie jest typem badacza, który uprawia zagraniczną turystykę naukową. W każdym razie o tej formie działalności nie ma informacji w Autoreferacie. Narastająca kompetencja naukowa ma miejsce w jej przypadku istotny związek z pracą w Biurze RPO, co nieco ogranicza jej mobilność. Niemniej tematyka międzynarodowa ma istotne miejsce w jej pracach

naukowych, a oddzielna grupa pozycji publikacyjnych z prawa międzynarodowego i europejskiego była już omawiana.

Czynny udział we współpracy międzynarodowej to przede wszystkim konferencje naukowe. Pod tym względem recenzowana Kandydatka prezentuje się dobrze i przedstawia do oceny konkretne dokonania. Są to przede wszystkim udziały w konferencjach naukowych w liczbie 19. Przy czym Habilitantka wymienia tylko te, w których brała czynny udział w postaci referatów lub głosów w dyskusji. Ponadto była współorganizatorem dwóch konferencji oraz dwóch seminariów eksperckich. Nie ma informacji o udziale w nich zagranicznych partnerów naukowych. Jest on wszakże niewątpliwy biorąc pod uwagę tematykę i międzynarodową skalę współpracy Rzeczników Praw Obywatelskich.

Dorobek dydaktyczny i popularyzatorski

Dorobek dydaktyczny Habilitantki jest liczny i urozmaicony, co wynika choćby z dydaktyki uprawianej w czterech szkołach wyższych. Współautorstwo podręcznika i pięciu wymienionych na str. 28 innych dokonań stanowi zauważalny wkład Autorki w działalność popularyzatorską. Nagrody i wyróżnienia, które otrzymała w liczbie czterech (wymienionych), doceniają jak sądzę nie tylko pracę naukową ale wszechstronność jej dokonań prawniczych i społecznych.

Ocena końcowa

W finalnym podsumowaniu osiągnięć Dr Marty Kolendowskiej – Matejczuk w rozumieniu ustawy i rozporządzenia przyjąć można, że wypełnia one wszystkie wymogi przewidziane do awansu na stopień naukowy doktora habilitowanego, w obrębie poszczególnych kryteriów oceny. Tym samym stwierdzić mogę, że Kandydatka może być dopuszczona do dalszych faz postępowania habilitacyjnego.

Szczecin, dnia 25 marca 2019 rok

Andrzej Baćba